

Zeer geachte aanwezigen,

Een jaar of negen geleden was ik hier ook, ik weet het nog goed. Ik mocht als gastconservator voor het Comité 4 en 5 mei de tentoonstelling samenstellen over de Tweede Wereldoorlog in 100 voorwerpen. Hier in Groesbeek wees conservator Rense Havinga me op een bijzonder zilveren theeservies. Het was door een Britse soldaat meegepikt ergens uit de buurt van Kleef. Hij had het aan de moeder van een Nederlands meisje geschonken in de hoop haar gunstig te stemmen. Tevergeefs: het meisje en de moeder moesten niks van hem hebben, moeder verstopte het servies in de kast.

Het theeservies behoort tot de collectie van het Vrijheidsmuseum, en komt nu wel heel goed van pas als voorbeeld: wat is er verschrikkelijk veel gestolen door de geallieerde militairen, aan de Duitse, maar ook aan de Nederlandse kant van de grens. Het boek *Bezet*, bevrijd en geplunderd van de drie Paulen – Klinkenberg, Thissen en Van der Heijden – levert er de onomstotelijke bewijzen voor. Het boek en de expositie vullen een aanzienlijk hiaat op in onze kennis van de Tweede Wereldoorlog. Ook in de mijne – ik viel van de ene verbazing in de andere toen ik het boek las.

Even een voorbeeld:

Pastoor Janssen van de parochie Sint Antonius Abt in Mook schrijft in zijn dagboek dat Engelse soldaten het dorp hadden leeggeroofd. Ze hadden het offerblok uit de muur van de kerk gekapt en meegenomen. Straks meer voorbeelden.

Wat me in het boek vooral zo goed bevalt is de toon ervan. De auteurs zijn erin geslaagd hun begrijpelijke woede over wat ze in de archieven aantreffen te beheersen. Ze schrijven de feiten koel op, en laten daarmee de lezer alle ruimte om de eigen

mening te vormen. Ze leveren bovendien argumenten aan die misschien, mogelijk, eventueel, met veel goede wil leiden tot een zweempje begrip voor de daden van die Britten, Amerikanen en Canadezen die zich vergrepen aan de spullen van burgers die huis en haard hadden moeten verlaten. De plunderingen vonden immers vooral plaats in geëvacueerde gebieden. De auteurs schrijven het in eenvoudige bewoordingen op: *‘Geallieerde militairen hadden daardoor vrij spel. En de gelegenheid maakt de dief; er waren geen burgers of burgerlijke autoriteiten die hen voor de voeten liepen en op de vingers keken.’*

Verder is het interessant te lezen dat je de plunderingen van de geallieerde militairen in vier categorieën kunt verdelen.

Ten eerste: noodzaak, de behoefte aan voedsel en brandstof bijvoorbeeld.

Ten tweede: souvenirs en trofeeën, zoals vlaggen, maar ook bijvoorbeeld schilderijen

Ten derde: diefstal voor eigen gewin, sieraden, geld, horloges, serviesgoed, tafelzilver, uurwerken, radio's, camera's, naaimachines, strijkijzers – onversneden jatwerk dus eigenlijk.

Ten vierde: ontlading. Excessief gedrag om de spanningen van de oorlog af te reageren of om de verveling te verdrijven – daarbij speelt drank een grote rol, waarover straks nog iets meer.

Er is ook wel geplunderd uit een vijfde overweging – namelijk wraak – maar die kwam toch vooral in Duitsland voor, en niet zozeer in deze regio.

Voor we te abstract worden, nog even een voorbeeld:

Burgemeester Van Grotenhuis van Groesbeek ging een keer in zijn geëvacueerde gemeente kijken. Op het gemeentehuis bleek zijn zilveren ambtsketen gestolen. Thuis was er ook van

alles weg, onder andere zijn gala-uniform van de Orde van Malta.

Wat de auteurs van Bezet, bevrijd en geplunderd ook vaststellen is dat er in de oorlogsliteratuur zo weinig aandacht is besteed aan het gedrag van de geallieerde militairen in het laatste oorlogsjaar. Loe de Jong heeft er in zijn grote werk maar anderhalve pagina aan gewijd. Overigens heeft De Jong mij wel eens als een van zijn vele wijsheden het volgende toevertrouwd: *Over elke bladzijde van mijn boek valt een heel nieuw boek te schrijven* – dat is hier opnieuw bewezen.

Als je het terugleest valt op dat De Jong er geen doekjes omheen windt – hij noemt de belangrijkste feiten en maakt melding van de diepe verontwaardiging bij de bevolking – hij schrijft dat de mensen dit gedrag zelfs van de Duitsers niet hadden ondervonden. Bovendien stipt De Jong nog een merkwaardig punt aan: de Parlementaire Enquetecommissie die negen jaar werkte en negentien enorme boekdelen uitbracht, verzwijgt de plunderingen totaal, hoewel ze wel over de relevante stukken beschikte.

Het duurde tot 2010 eer Martin Bossenbroek in het boekje *Oranje Bitter* de plunderingen beschreef en vaststelde dat de kwestie nooit echt tot het nationaal historisch bewustzijn is doorgedrongen. Het werd, zo schreef hij terecht, *bedekt met de mantel der dankbaarheid*. Het jaar daarna werd een studie bekend van militair historicus Dick Schoonoord die de plunderingen uitvoerig behandelde. Maar het resultaat van zijn werk kwam nooit verder dan het pdf-stadium – het is helaas niet als boek verschenen en daardoor voor het grote publiek onopgemerkt gebleven.

En dan nu dit boek en deze expositie. Wat me het meest is opgevallen is de enorme omvang van de plunderingen in de

geëvacueerde gebieden rond Nijmegen. Als burgemeester Sassen van Ubbergen in februari 1945 even is gaan kijken rapporteert hij dat de aangetroffen toestanden iedere beschrijving tarten. Ik citeer:

‘Hier is geen sprake van plundering of diefstal – tot op zekere hoogte van soldaten nog te verklaren – maar van op de meest brute en grove wijze aangerichte verwoestingen en vernielingen, waarbij niemand is gebaat.’

Zijn collega De Mulder van Mook en Middelaar keek al even verbijsterd rond:

‘Hele inboedels werden door soldaten op vrachtwagens geladen en verdwenen. Wat niet werd weggesleept werd vernield of verbrand.’

Opmerkelijk is ook de sterke voorkeur die de militairen aan de dag legden voor brandkasten. In Over-Betuwe waren twee maanden na het begin van Operatie Market Garden al 52 kluizen gekraakt, in Groesbeek meer dan tien. Van de zeventien onderzochte gemeenten waren er acht de gemeentelijke kas kwijt omdat de brandkast was gekraakt. Gekraakt door onze bevrijders – je moet toch even slikken als je leest wat er kan gebeuren als er geen bewoners of autoriteiten zijn die ze voor de voeten lopen of op de vingers kijken.

Uiteindelijk gaat luitenant-kolonel Ernest Suijlen in opdracht van de geallieerde legerleiding in Brussel een onderzoek doen. Hij staat in contact met generaal Kruls, de chef staf van het Militair Gezag, aangesteld om de overgang van oorlog naar vrede te begeleiden. Het rapport van Suijlen laat weinig ruimte voor twijfel: hij is geschokt door de plunderingen en vooral door de schaal ervan. Ook generaal Kruls was er al over

ingelicht, zijn medewerker Roosenburg had in zes gemeenten rondgekeken en als belangrijkste conclusie meegedeeld:

‘Alle verlaten huizen zijn zonder uitzondering bezocht en met onbeschrijfelijk vandalisme overhoop gehaald, vernield en leeggestolen.’

Het rapport van Suijlen werd doorgestuurd naar de legerleiding in Brussel. Het bevatte onder andere de hartekreet van een van de beroofden, die had gezegd: *‘Verlos ons van deze demonen.’*

Misschien weer even tijd voor een voorbeeld? Het komt uit het rapport van die Roosenburg van het Militair Gezag. Hij had opgemerkt dat veel door geallieerde militairen buitgemaakte spullen aan Nederlandse burgers werden doorverkocht, soms voor aanzienlijke prijzen. Maar ook dit: *‘Typisch is het geval van een man die voor twee gulden de foto van zijn pas gestorven vader terugkocht.’*

De Amerikaanse legerleider Dwight Eisenhower, die later nog president zou worden, wilde weten of dat allemaal wel klopte en liet inspecteur-generaal Haines van zijn leger een onderzoek instellen. Haines zwakte het allemaal af, vond dat er geen bewijzen voor betrokkenheid van Amerikaanse militairen waren (nogal logisch, het was gebeurd in geëvacueerd gebied) en vond ook dat de rapporterende burgemeesters niet erg betrouwbaar waren – ze hadden immers ook in bezettingstijd hun functie uitgeoefend. Luitenant-kolonel Suijlen werd in Brussel afgeserveerd – hij ondervond ook weinig steun van het Nederlands kabinet. Minister van Oorlog Van Lidt de Jeude schreef een soort excuusbrief aan Eisenhower. De Nederlanders werd te verstaan gegeven dat ze niet zo moesten zeuren en dat de

dingen die misschien fout gegaan waren in geen verhouding stonden tot wat de geallieerden allemaal hadden gepresteerd om de Duitsers terug te dringen en West-Europa te bevrijden.

En daarmee raakten ze kern van de kwestie. Een land dat wordt bevrijd loopt, terecht, over van dankbaarheid en bewondering voor zijn bevrijders. Het ziet de fouten van die bevrijders door de vingers. Mildheid wint het dan van rechtsvaardigheidsgevoel.

Dat spreekt voor zichzelf, en dat weet niemand beter dan de inwoners van Nijmegen en omgeving. Het rampzalige bombardement door geallieerde vliegtuigen op 22 februari 1944 heeft de stad gelaten geaccepteerd, ook al moet het het product zijn geweest van misverstanden en inschattingsfouten. Hetzelfde geldt voor de verwoesting van de binnenstad van Doetinchem in maart 1945, een dag of tien voor de bevrijding van die stad. De geallieerde vliegers hadden – zo bleek uit allerlei onderzoek – Doetinchem verward met het Duitse Isselburg. Pas sinds een paar jaar wordt die ramp, die meer dan honderd inwoners, op de valreep, het leven kostte herdacht – zo pijnlijk is deze extreme vorm van ‘friendly fire’ altijd gevoeld.

In getalsmatig opzicht worden deze bombardementen verre overtroffen door het onvoorstelbare bombardement van het schip Cap Arcona, op 3 mei 1945 in de Lübeckerbocht, zeg maar de Duitse Waddenzee. Aan boord zeventuizend gevangenen die uit de hel van kamp Neuengamme waren weggevoerd en hoopten in veiligheid te worden gebracht. Britse vliegtuigen kregen opdracht de Cap Arcona en nog een ander schip te bombarderen, omdat daarmee Duitse SS'ers naar Zweden zouden proberen te vluchten. Dat was een geval van Duitse misleiding. Maar de dag ervoor had de Engelse luchtmacht van het Rode Kruis het bericht gekregen dat er

geen SS'ers maar gevangenen aan boord zaten. Dat bericht is niet bij de verantwoordelijken voor de bombardementen terecht gekomen. Een blunder die meer dan 8000 levens kostte. De RAF heeft onderzoek naar de precieze toedracht altijd tegengehouden en nooit spijt betuigd. Pas honderd jaar na de gebeurtenis, over 23 jaar dus, zullen de documenten waaruit de ware toedracht moet blijken openbaar worden gemaakt.

Een fataal bombardement valt niet gelijk te stellen met massale plunderingen, maar je ziet wel dat de tijd zijn werk heeft gedaan. Ook naar pijnlijke gebeurtenissen doen historici nu onderzoek, het publiek oordeelt of veroordeelt nu in ieder geval op basis van feiten.

In dat opzicht komen de auteurs van *Bezet, bevrijd en geplunderd* nog met een belangwekkend gegeven: er zijn sterke aanwijzingen dat veel van de plunderingen moeten zijn gepleegd onder invloed van sterke drank. Overal waar geallieerde soldaten verschenen ging de drankvoorraad eraan, overal gingen ze op zoek naar productielocaties en opslagplaatsen, zoals groothandels, slijterijen, horecabedrijven, maar ook naar de wijnkelders van particulieren. Ze citeren de Britse historicus Sean Longden die schreef dat drank de belangrijkste factor was bij de misdragingen van het Britse leger – zelfs jongens die thuis geen druppel dronken gingen in het leger aan de fles. Tegen de angst, ongetwijfeld, en om te ontsnappen aan de harde werkelijkheid van de oorlog. Voor Amerikanen gold dat evenzeer.

En niet alleen daar. In het boek *Jacht op het verzet* beschrijft historicus Elias van der Plicht het overmatig drankgebruik bij de Nederlandse politie-afdelingen die zich als verlengstuk van

de Sicherheitsdienst met de bestrijding van de illegaliteit bezighielden. In alle steden met zo'n afdeling kwam drankmisbruik voor, mannen die zich moed indronken voor ze een gewelddadige actie ondernamen en die zich na afloop laveloos dronken om het geweten enigszins onder controle te houden. In de verhoren bij de bijzondere rechtspleging na de oorlog verklaren ze vaak zich weinig te herinneren van de operaties – daar waren ze te dronken voor geweest.

En sinds kort zijn er ook volop gegevens over de rol van sterke drank bij de door de nazi's bedreven genocide. Dat is te danken aan professor Edward Westermann, van de universiteit van San Antonio in Texas, die vorig jaar het boek *Drunk on Genocide* liet verschijnen. Hij toont daarin aan dat bij SS'ers die een rol speelden in de massamoord op de Europese joden alcohol en sadisme een twee-eenheid vormden. Zowel bij de Einsatzgruppen in de Holocaust by Bullits, als later in de vernietigingskampen hielp sterke drank de mannen over de drempel van het moorden heen. De roes van de alcohol en de roes van het moorden vulden elkaar aan, schrijft Westermann en hij illustreert zijn studie met huiveringwekkende voorbeelden.

Het brengt me tot deze navrante conclusie: alcohol speelde een belangrijke rol bij verschillende partijen in de tweede wereldoorlog. Bij de nazi's tijdens hun weerzinwekkende misdaden, bij de collaborateurs bij hun hulp aan de bezetter én ook bij soldaten die West-Europa kwamen bevrijden. Die conclusie is des te treuriger nu Europa na 77 jaar opnieuw in een gruwelijke oorlog is beland. De hoop en verwachting dat we dit nooit meer zouden meemaken – zoals van alle kanten lange tijd is beloofd – zijn verdwenen. Oorlog, zo valt te vrezen gaat nooit meer weg, en dus zullen *ordinary men*, de

gewone jongens, steeds weer in de omstandigheden komen waarin ze dingen gaan doen die eigenlijk onvoorstelbaar waren. Zoals al die Amerikanen, Canadezen en Engelsen die zich in deze regio misdroegen in het laatste oorlogsjaar.

Misschien tijd voor een laatste voorbeeld uit dit waardevolle boek.

In de Muntberg, een buitenhuis in de bossen bij Groesbeek, waren tot 2 oktober 1944 geestelijk gehandicapte mannen verpleegd. Ze werden geëvacueerd. De volgende dag zag de lokale BS-commandant Roffel twee Amerikaanse militairen bezig met het legen van gelddoosjes van de patienten. Het waren er 29, totale inhoud 1200 gulden. Roffel sprak de mannen erop aan, maar ze weigerden het terug te leggen, werden agressief en vertrokken met het geld.

Ik dank u voor uw aandacht.